

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

İKİNCİ DAİRE

SİNAN IŞIK - TÜRKİYE DAVASI

(Başvuru no:21924/05)

KARARIN ÖZET ÇEVİRİSİ

STRAZBURG

02 Şubat 2010

İşbu karar AIHS'nin 44/2 maddesinde belirtilen koşullar çerçevesinde kesinleşecektir. Şekli düzeltmelere tabi olabilir.

USUL

Türkiye Cumhuriyeti Devleti aleyhine açılan (21924/05) no'lu davanın nedeni (T.C. vatandaşı) Sinan Işık'ın (başvuran) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne 3 Haziran 2005 tarihinde İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin Sözleşme'nin (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - AİHS) 34. maddesi uyarınca yapmış olduğu başvurdur.

Başvuran, Ankara Barosu avukatlarından M.K Genç tarafından temsil edilmektedir.

OLAYLAR

I. DAVANIN KOŞULLARI

Bay Işık 1962 doğumludur ve İzmir'de ikâmet etmektedir. Başvuran « Alevi » mezhebindedir. Türk toplum ve tarihinde köklü bir yere sahip olan bu mezhep, özellikle sufizm ve bazı islam öncesi inançların etkisinde kalmıştır. Bazı Alevi düşünürler, bu mezhebin ayrı bir din oluşturduğunu kabul etmekte, diğerleri ise Aleviliği İslam'ın « özü » ve « orijinal hali » olarak değerlendirmektedir. Namaz, oruç veya hac ibadetleri birçok noktada İslam'ın sünni ekollerine kıyasla farklılık göstermektedir (*Türkiye aleyhine Hasan ve Eylem Zengin davası*, n° 1448/04, prg. 8, CEDH 2007-XI).

Başvuran, nüfus memurluğu tarafından düzenlenen nüfus cüzdanında din için ayrılmış özel bir hane olduğunu ve bu hanede mensubu olmadığı halde « İslam » ibaresinin yazıldığını belirtmektedir.

7 Mayıs 2004 tarihinde başvuran, İzmir Asliye Hukuk Mahkemesi önünde nüfus cüzdanındaki bu din hanesinde « İslam » yerine « Alevi » yazılması için dava açmıştır. Mahkemeye davanın ilgili bölümleri sunulmuştur.

Mahkemenin isteği üzerine 9 Temmuz 2004 tarihinde, Diyanet İşleri Başkanlığı hukuk danışmanı başvuranın talebi hakkındaki görüşlerini sunmuştur. Hukuk danışmanı, özellikle nüfus cüzdanı üzerindeki din hanesine dini yorumlar veya alt-kültürlerin yazılmasının ulusal birlik, cumhuriyet ilkeleri ve laiklik ile bağdaşmayacağını bildirmiştir. Bu doğrultuda danışman, özellikle İslam bünyesinde bir alt-grubu tanımlayan « Alevi » deyiminin, bağımsız bir din veya bir İslam mezhebi olarak kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Bu görüş bildirisine göre, söz konusu Alevilik İslam'ın sufizmden etkilenen ve belirli kültürel özellikler taşıyan bir yorumudur.

7 Eylül 2004 tarihinde mahkeme, başvuranın talebini reddetmiştir.

Belirtilmeyen bir tarihte başvuran, bu kararı temyize götürmüştür. Başvuran, nüfus cüzdanında yazılması zorunlu olduğu için kendi rızası olmaksızın dini inancını ifşa etmek

mecburiyetinde kaldığından şikâyetçi olmuş ve bu vesileyle AİHS'nin 9. maddesinin 1. paragrafı anlamında din ve vicdan özgürlüğü hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Başvuran ayrıca, 1587 sayılı Medeni Kanunu'un 43. maddesinden kaynaklanan ihtilaflı ibarenin T.C. Anayasası'nın 24. maddesinde « kimse dini inanç ve düşüncelerini açıklamaya zorlanamaz » hükmünü getiren 3. fıkrasına aykırı olduğunu savunmaktadır. Başvuran yine, bir taraftan nüfus cüzdanının din hanesindeki İslam ibaresinin iptal edilmesi, diğer taraftan da söz konusu haneye « Alevi » yazılması için iki ayrı talep sunduğunu hatırlatmaktadır. Başvuran, ilk derece mahkemesinin bu iki talebini ayrı ayrı incelediğini : birinci talebi kabul ettiğini ancak ikincisini sözkonusu ifadenin T.C. Anayasası'nın 24. maddesinin 3. fıkrasına aykırı olduğu gerekçesiyle reddettiğini belirtmektedir. Başvuran son olarak, talebinin reddedilmesiyle sonuçlanan davanın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mensubu olduğu mezhebi İslam'ın bir yorumu olarak vasıflandırmasına bakılarak karara bağlanmasına karşı çıkmaktadır.

21 Aralık 2004 tarihinde Yargıtay, başka bir gerekçe göstermeden ilk derece mahkemesinin kararını onamıştır.

HUKUK

I. AİHS'NİN 9. MADDESİNİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI HAKKINDA

Başvuran, AİHS'nin 9. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

Başvuran, nüfus cüzdanında yazılması zorunlu olduğu için kendi rızası olmaksızın dini inancını ifşa etmek mecburiyetinde kaldığından ve dolayısıyla din ve vicdan özgürlüğü hakkının ihlal edildiğinden şikâyetçi olmaktadır. Başvurana göre, ihtilaflı ibarenin T.C. Anayasası'nın 24. maddesinde « kimse dini inanç ve düşüncelerini açıklamaya zorlanamaz » hükmünü getiren 3. fıkrasına uygun olduğu düşünülemez. Başvuran, bu resmi belgenin talep edildiğinde idari makamlara, özel şirketlere veya herhangi bir formalite icabı başka mercilere sunulması gerektiğinin altını çizmektedir.

Başvuran öte yandan, nüfus cüzdanındaki « İslam » ibaresinin gerçeği yansıtmadığı gerekçesiyle mezhebi olan « Alevi » ibaresiyle değiştirilmesi için talepte bulunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda başvuran, talebinin reddedilmesiyle sonuçlanan davanın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mensubu olduğu mezhebi İslam'ın bir yorumu olarak vasıflandırmasına bakılarak karara bağlanmasına karşı çıkmaktadır.

A. Kabuledilebilirliğe ilişkin

1. İç hukuk yollarının tüketilmemesi

Hükümet, yargı makamlarına yalnızca nüfus cüzdanındaki « *İslam* » ibaresinin kendi mezhebi olan « *Alevi* » ibaresiyle değiştirilmesini talep etmekle yetinen başvuranın din ve vicdan özgürlüğü hakkıyla ilgili şikâyetinde iç hukuk yollarını geçerli bir şekilde

tüketmediğini savunmaktadır. Aslında, Hükümete göre, başvuran hiçbir zaman nüfus cüzdanındaki bu din ibaresinin din ve vicdan özgürlüğüne aykırı olduğunu savunmamıştır.

Başvuran, verilen süre içerisinde bu konuyla ilgili lahiyalarını sunmamıştır.

AİHM'in gözünde, AİHS'nin 35. maddesinin 1. paragrafında dile getirilen iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının temelinde, AİHM'ne başvurmadan önce başvuranın, savunmacı Devlete yürürlükteki ulusal yasaların sunduğu hukuki kaynakları kullanarak iç hukuk yollarıyla etkili ve yeterli bir şekilde iddia edilen ihlali telafi etme fırsatı vermesi gerektiği yatmaktadır (bakınız, diğerleri arasından, *Fransa aleyhine Fressoz ve Roire davası* [GC], n° 29183/95, prg. 37, CEDH 1999-I).

Bu durumda, AİHM, dava açma gerekçesinde üzerinde dininin « İslam » olarak yazıldığı bir nüfus cüzdanı taşımaya mecbur edilmesine kesin karşı çıktığını dile getiren başvuranın, din ve vicdan özgürlüğünün anayasada güvence altına alınmasına ; ve aynı zamanda laik bir Devlet vatandaşı olmasına dayanarak ihtilafı ibareyi açıkça reddettiğini gözlemlemektedir.

AİHM, olayların meydana geldiği dönemde, Türkiye'de nüfus cüzdanlarının üzerinde din ibaresinin zorunlu olduğunu ve anayasadaki « kimse dini inanç ve düşüncelerini açıklamaya zorlanamaz » hükmüne rağmen T.C. Anayasa Mahkemesi'nin 21 Haziran 1995 tarihinde aldığı kararda bu durumun anayasaya uygun bulunduğunu hatırlatmaktadır.

Bu itibarla, yukarıda belirtilen dönemdeki yasal çerçeveyi göz önüne alan AİHM, nüfus cüzdanı üzerindeki « İslam » ibaresinin kendi mezhebi olan « Alevi » ibaresiyle değiştirilmesini talep eden başvuranın, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 24. maddesinin 3. fıkrasında teminat altına alınan din ve vicdan özgürlüğü hakkında yararlanmaya çalıştığından şüphe duymamaktadır. Üstelik başvuranın, Yargıtay önünde din ibaresinin zorunlu olmasına açıkça karşı çıkarak, alternatif olarak kendi nüfus cüzdanı üzerinden bu ibarenin kaldırılmasını talep ettiği de bir gerçektir.

Bu nedenle AİHM, başvuranın Türk mahkemelerine sunduğu dava dilekçelerinde AİHS'nin 9. maddesine dayalı şikâyetlerini açıkça dile getirdiği kanaatine varmaktadır. Dolayısıyla, Hükümetin iç hukuk yollarının tüketilmediği yönündeki itirazının reddedilmesi uygun olacaktır.

2. Mağdur sıfatı

Hükümet, başvuranın dinini açığa vurma özgürlüğünün ihlal edildiğini ileri süremeyeceğini savunmaktadır. Hükümete göre, başvuranın talebinin reddedilmesi dinini açığa vurma özgürlüğünün özüne aykırı değildir, zira nüfus cüzdanı üzerindeki din ibaresi, ne bütün Türk vatandaşların zorla dini inanç ve düşüncelerini açığa vuran ve ne de ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yoluyla dinini açığa vurma özgürlüğünü kısıtlayan bir önlem olarak değerlendirilemez. Öte yandan, Türk mahkemelerinin içtihadına atıfta bulunan Hükümet, bu ibareyi tamamen iptal etmek isteyen bir kimsenin hukuk mahkemelerinde dava açma imkânı bulunduğunu savunmaktadır.

AIHM, Hükümetin başvuranın mağdur sıfatı taşımadığı yönündeki argümanının başvuranın AIHS'nin 9. maddesine dayalı şikâyetiyle yakından bağlantılı olduğu ve esasla birleştirilmesi gerektiği kanaatindedir (bakınız, *mutatis mutandis*, *İrlanda aleyhine Airey davası*, 9 Ekim 1979, prg. 19, seri A n° 32).

3. Diğer kabuledilemezlik gerekçeleri

AIHM, bu şikâyetin AIHS'nin 35. maddesinin 3. paragrafı anlamında açıkça dayanaktan yoksun olmadığını ve başka bir kabuledilemezlik gerekçesi bulunmadığını kaydetmektedir. Dolayısıyla, kabuledilebilir ilan edilmesi uygundur.

B. AIHS'nin 9. maddesine riayet edilip edilmediği hakkında

1. Tarafların savları

Hükümet, nüfus cüzdanı üzerinde din ibaresi bulunmasının din ve vicdan özgürlüğü ile doğrudan ilişkili olamayacağını ve bu nedenle ilgili şahsın din özgürlüğü hakkını kullanmasına herhangi bir müdahalenin söz konusu olmadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, bu ibare, zorla dini inanç ve düşünceleri açığa vuran ve ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yoluyla dini açığa vurma özgürlüğünü kısıtlayan zorlayıcı bir uygulama olarak değerlendirilemez.

T.C. Anayasa Mahkemesi'nin 21 Haziran 1995 tarihli kararına atıfta bulunan Hükümet, nüfus cüzdanı üzerindeki din ibaresinin din ve vicdan özgürlüğü hakkının özüne dokunmadığını ; ve bunun kamu düzenini sağlama, kamu yararını koruma ve toplumsal ihtiyaçlara bağlı bazı gereksinimlerden kaynaklandığını savunmaktadır. Burada söz konusu olan, asla herkesi inançlarını açığa vurmaya zorlamak ya da bir kimseyi inançlarından dolayı suçlamak veya kınamak amaçlı bir uygulama değildir. Türkiye Cumhuriyeti, Anayasasında din özgürlüğü açıkça belirtilen laik bir Devlettir. Dolayısıyla, şikâyet konusu eylem başvuranın din özgürlüğünü kısıtlayan bir uygulama olarak kabul edilemez.

Öte yandan, Hükümete göre nüfus cüzdanının içeriği her kişinin isteğine bağlı olarak belirlenemez. İslam dini bünyesinde çok sayıda mezhep (örneğin « Hanefi », « Şafii », v.s.) ya da tarikat (« Mevlevi », « Kadiri », « Nakşibendi » v.s. gibi) olduğu göz önüne alınırsa, kamu düzenini ve Devletin tarafsızlığını korumak için aynı dinin farklı mezhep veya dallarının belirtilmemesi gerekir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın rolüyle ilgili olarak ise Hükümet, yürürlükteki ilgili yasalara göre bu kurumun müslümanlıkla ilgili konular hakkında tavsiyelerde bulunmakla yükümlü olduğunu kaydetmektedir. İslam dininin tüm müslümanlar için geçerli olan temel ilkelerini dikkate almakla yükümlü olan Diyanet İşleri görevini laiklik ilkesine bağlı kalarak sürdürmektedir. Öte yandan, T.C. Anayasası'nın 10. maddesine atıfta bulunan Hükümet, Devletin görevinin aynı din bünyesindeki farklı ibadet ve yorumlama şekillerine eşit muamele yapılmasını sağlamak olduğunu vurgulamaktadır.

Verilen süre içerisinde konuyla ilgili lahiyalarını sunmayan başvuran, başvuru dilekçesinde nüfus cüzdanı üzerinde « *İslam* » ibaresinin « kendi mezhebi olan « *Alevi* » ibaresiyle

değiştirilmesi talebinin reddedilmesinin kendi dinini uygulama özgürlüğü hakkına müdahale olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Aynı şekilde başvuran, nüfus cüzdanı üzerinde zorunlu olarak yazılan bu ibare yüzünden inancını açığa vurmak mecburiyetinde bırakıldığından şikâyetçi olmaktadır.

2. AİHM'nin değerlendirmesi

AİHM, 9. maddede korunduğu şekliyle düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün AİHS anlamında « demokratik bir toplumun » temel taşlarından birini temsil ettiğini hatırlatmaktadır. Dinsel açıdan bu özgürlük, inananların hayata bakışlarını ve kimliklerini oluşturan çok hayati bir unsur olmasının yanı sıra, ateistler, agnostikler, kuşkucular veya konuyla hiç ilgilenmeyen diğer kimseler açısından da önemli bir kazanımdır. Yüzyıllar boyu büyük bedeller ödenerek kazanılmış olan çoğulculuk da bu tür bir toplumda mevcuttur. . Bu özgürlük özellikle bir dine bağlı olsun olmasın ve dini vecibeleri uygulamasın herkes için geçerlidir (bakınız, diğerleri arasından, *Yunanistan aleyhine Kokkinakis davası*, 25 Mayıs 1993, prg. 31, seri A n° 260-A, ve *San Marino aleyhine Buscarini ve diğerleri davası* [GC], n° 24645/94, prg. 34, CEDH 1999-I).

Din özgürlüğü asıl olarak bireyin vicdanıyla ilgili bir mesele olduğundan, diğer başka şeylerin yanı sıra, kişinin bireysel ve özel olarak ya da topluca, halkın önünde ve aynı inancı paylaşan gruplar dahilinde dinini açıklamasını da içerir. Öte yandan AİHM, daha önce de AİHS'nin 9. maddesi bünyesinde özellikle bir dine bağlı olmama ve vecibelerini yerine getirmeme özgürlüğü gibi bazı negatif hakları irdeleme fırsatı bulmuştur (bakınız, aynı, *Kokkinakis*, ve *Buscarini ve diğerleri* davaları, ilgili bölümler).

AİHM, Alevi mezhebine ait olduğunu beyan eden başvuranın din hanesinde İslam yazan bir nüfus cüzdanı taşımak zorunda kaldığını not etmektedir. İlgili şahıs, 7 Mayıs 2004 tarihinde İzmir Asliye Hukuk Mahkemesi önünde din hanesine kendi mezhebinin yazılması talebiyle dava açmıştır. Öte yandan başvuran, Yargıtay önünde dini inançlarını açığa vurmama hakkına atıfta bulunarak, din ibaresinin zorunlu olmasına karşı çıkmış ve alternatif olarak nüfus cüzdanı üzerinde bu ibarenin kaldırılmasını talep etmiştir. Bununla birlikte, mahkeme Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verdiği görüşe dayanarak « nüfus cüzdanı üzerinde herhangi bir dinin yorum veya dallarının değil yalnızca genel anlamda dinlerin yazıldığı » gerekçesiyle bu talepleri reddetmiştir. Ulusal mahkemeye göre, « Alevi mezhebi, İslam'ın sufizm ve belirli kültürel özelliklerden etkilenen bir yorumudur ».

AİHM, olayların meydana geldiği dönemde uygulamada olan ulusal mevzuata göre başvuranın, her Türk vatandaşı gibi, üzerinde din ibaresi bulunan bir nüfus cüzdanı taşımak zorunda kaldığını gözlemlemektedir. Bu resmi belge hamilinin kimlik bilgilerini öğrenmek için talep eden her idari makama, özel şirkete ya da herhangi bir formalite icabı başka mercilere sunulması gerekmektedir.

Bu bağlamda AİHM, *Yunanistan aleyhine Sofianopoulos ve diğerleri* ((karar), n° 1977/02, 1988/02 ve 1997/02, CEDH 2002-X) davasında, nüfus cüzdanının hangi din ya da mezhepten olursa olsun inananlara bir dini uygulama ya da açığa vurma hakkı sağlamak için bir araç olamayacağına hükmettiğini hatırlatmak gereği duymaktadır. Buna karşın,

AİHM dinini ya da mezhebini açığa vurma özgürlüğünün aynı zamanda negatif bir yanı olduğu, yani bir bireyin din ya da mezhebini açığa vurmama ve böylesi bir inanca sahip olup olmadığını belli edecek davranışlarda bulunmak zorunda kalmama hakkı bulunduğu kanaatini taşımaktadır. Bu nedenle, Devlet yetkililerinin ne bireyin vicdan özgürlüğü alanına müdahale etme, ne dini inançlarını araştırma ve ne de ilahiyatla ilgili düşüncelerini açığa vurmaya zorlama gibi bir hakkı olamaz (*Yunanistan aleyhine Alexandridis davası*, n° 19516/06, prg. 38, CEDH 2008-....).

AİHM, mevcut davayı din ve vicdan özgürlüğünün negatif yanı, yani bireyin dini inançlarını açığa vurmama hakkı açısından inceleyecektir.

Bu bağlamda AİHM, Hükümetin ihtilafı ibarenin her Türk vatandaşının dini inanç ve düşüncelerini açığa vurmaya zorlamak amacı taşıyan bir uygulama olmadığı yönündeki savını kabul etmemektedir. Burada, herkesin vicdanını yansıtan dini inanç ya da düşüncesini açığa vurmama hakkı söz konusudur. Bu hak, din ve vicdan özgürlüğü kavramının doğasında vardır. 9. maddeyi dini inanç ya da düşünceleri açığa vurmaya amaçlayan herhangi bir zorlamaya izin veriyor şeklinde yorumlarsak, garanti altına aldığı özgürlüğün özüne dokunmuş oluruz (bakınız, *mutatis mutandis*, *Birleşik Krallık aleyhine Young, James ve Webster davası*, 13 Ağustos 1981, prg. 52, seri A n° 44 ; yine bakınız Anayasa Mahkemesi yargıçlarından birinin sunduğu karşı görüş).

Öte yandan, nüfus cüzdanının (okul kaydı, kimlik kontrolü, askerlik hizmeti, v.s. gibi durumlarda) sıkça kullanıldığı göz önüne alındığında, nüfus cüzdanı gibi resmi belgelerde dini inançların belirtilmesi idari makamlarla olan ilişkilerde ayrımcı davranışlara yol açabilir (*Sofianopoulos ve diğerleri*, ilgili bölüm).

Üstelik, AİHM nüfus kütüklerinde ya da nüfus cüzdanlarında demografik nedenlerle dinin yazılmasının gerekliliğini anlayamamaktadır, zira böyle bir uygulama dini inançlarını istek dışı beyan etme zorunluluğu öngören bir yasal düzenlemeyi de beraberinde getirir.

AİHM, öte yandan başvuranın talebinin reddedilmesiyle sonuçlanan davanın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mensubu olduğu mezhebi İslam'ın bir yorumu olarak vasıflandırmasına bakılarak karara bağlanmasına karşı çıktığını gözlemlemektedir. Bu konuyla ilgili olarak AİHM, her zamanki gibi, Devletin, dini çoğulculuk da dahil olmak üzere, her türlü çoğulculuğun nihai garantörü olduğu demokratik bir toplumda, yetkili mercilerin, başkalarına zarar verecek şekilde dini yorumlardan birine ayrıcalık tanımaya ya da başka bir dini topluluğu veya bu topluluğun bir kısmını rızası olmaksızın birleşik bir yönetim altında toplamaya veya böyle bir yönetime maruz bırakmaya yönelik önlemler almak gibi bir rolü olmadığını hatırlatmaktadır (*Yunanistan aleyhine Serif davası*, n° 38178/97, prg. 53, CEDH 1999-IX). AİHM içtihadına göre Devletin nötr ve tarafsız olma zorunluluğu, dini inançların veya bu inançların ifade edilme yollarının meşru olup olmadığını belirlemek konusunda ona bir takdir hakkı tanımaz ve bu zorunluluk kapsamında Devlet, aynı gruba dahil olsalar bile karşı görüşe sahip toplulukların birbirlerine hoşgörü göstermelerini sağlamalıdır (bakınız, *mutatis mutandis*, *Yunanistan aleyhine Manoussakis ve diğerleri davası*, 26 Eylül 1996, prg. 47, *Karar ve hükümlerin*

derlemesi 1996-IV ; yine bakınız *Moldovya aleyhine Bessarabie Metropolit Kilisesi ve diğerleri davası*, n° 45701/99, prg. 123, CEDH 2001-XII).

AİHM, bu nedenle ulusal mahkemelerin başvuranın mezhebiyle ilgili değerlendirme yaparken İslam dini alanını ilgilendiren işlerde yetkili bir makamın tavsiyesini esas almasının Devletin nötr ve tarafsız olma yükümlülüğü ile bağdaşmadığı kanaatine varmaktadır.

Hükümet, 5490 sayılı kanunun getirdiği yasal değişiklikten sonra başvuranın din hanesinin boş bırakılmasını talep etme imkânı bulduğu hususunda AİHM'nin dikkatini çekmektedir.

AİHM, 29 Nisan 2006 tarih ve 5490 sayılı kanun gereğince, nüfus kütüklerinin hâlâ bireylerin dini hakkında bir bilgi içerdiğini gözlemlemektedir (aynı kanunun 7. maddesi). Bununla birlikte, aynı yasanın 35. maddesinin 2. fıkrasına göre « aile kütüklerindeki din bilgisine ilişkin talepler, kişinin yazılı beyanına uygun olarak tescil edilir, değiştirilir, boş bırakılır veya silinir ».

AİHM'in kanaatine göre, bu yasa değişikliği yukarıda ifade edilen değerlendirmeleri hiçbir şekilde etkilememektedir, zira nüfus cüzdanlarında dine ayrılan hane – boş veya dolu – var olmaya devam etmektedir. Öte yandan, nüfus cüzdanı üzerindeki dinle ilgili bilgiyi değiştirmek isteyen ya da burada dinlerinin yazılmasını istemeyen kimseler yazılı beyanda bulunmak zorundadırlar. Her ne kadar yasa ve yönetmelik metinlerinde bu beyanın içeriği hakkında bir bilgi bulunmasa da, AİHM nüfus kütüklerindeki din hanesinin kaldırılması talebinin başlı başına bireylerin tanrıya karşı tutumlarının bir ifşasını oluşturabileceğini gözlemlemektedir (bakınız, *mutatis mutandis*, *Norveç aleyhine Folgerø ve diğerleri davası* [GC], n° 15472/02, prg. 98, CEDH 2007-VIII, ve *Hasan ve Eylem Zengin*, ilgili bölüm, prg. 73).

Başvuran için durum böyle olmuştur. Başvuran, nüfus cüzdanı üzerinde yazılmasını sağlamak için yetkili makamlara mezhebini beyan etmesi gerekmektedir. Bu şekilde elde edilen ve günlük yaşamda sıkça kullanılan bir nüfus cüzdanı, başvuranı her kullanımda de facto olarak istemeden dini inançlarını beyan etmek zorunda bırakan bir belge oluşturmaktadır.

Her ne olursa olsun, bir nüfus cüzdanı dine ayrılmış bir hane içeriyorsa, bu haneyi boş bırakmak kaçınılmaz olarak belirli bir çağrışım yaratacaktır. Dinle ilgili hanesi boş bırakılan bir nüfus cüzdanı taşıyan kimseler, kendi iradeleri dışında ve kamu görevlilerinin müdahale riski altında, nüfus cüzdanlarında dini inançları yazılı kişilerden ayırt edileceklerdir. Diğer taraftan, nüfus cüzdanı üzerinde hiçbir ibare olmamasını talep etme yaklaşımı bireyin derin inançları ile yakından bağlantılıdır. Bunun sonucu olarak AİHM, bireyin en mahrem yönlerinden birinin hâlâ ifşa edildiği kanaatine varmaktadır.

Böylesi bir durum, hiç şüphesiz dini inanç ve düşüncelerin ifşa edilmeme özgürlüğü kavramına aykırı düşmektedir. AİHM'in bütün bunlardan edindiği kanaate göre, söz konusu ihlalin kaynağı olan sorun Alevi olan başvuranın mezhebinin nüfus cüzdanı üzerine

yazılmasının reddedilmesi değil, dinin – zorunlu veya isteğe bağlı – olarak nüfus cüzdanı üzerine yazılması sorunudur. Bu nedenle AİHM, başvuranın 29 Nisan 2006 tarihli yasa değişikliğine rağmen hâlâ bir ihlale maruz kaldığını iddia edebileceği sonucuna varmakta ve Hükümetin itirazını reddetmektedir.

Dolayısıyla, AİHS'nin 9. maddesi ihlal edilmiştir.

III. AİHS'NİN 6 VE 14. MADDELERİNİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI HAKKINDA

Başvuran, daha sonra asliye hukuk mahkemesinin yalnızca bir kamusal kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görüşüne başvurduğunu öne sürerek, AİHS'nin 6. maddesinin ihlal edildiğinden şikâyetçi olmaktadır. Başvurana göre, bu kurum Alevi mezhebi konusunda uzman olmadığı ve bu hususla ilgilenmediği için Aleviler hakkında görüş beyan edecek yetkiye sahip değildir. Başvuran ayrıca, eğer mahkeme Alevi Bektaşî Dernekleri Federasyonu'nun (Alevi dernekleri özel birliği) görüşünü almış olsaydı elde edeceği yorumların Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yorumlarından farklı olacağını savunmaktadır. Dolayısıyla, mahkeme bu federasyonun ya da din konusunda uzman olanların görüşünü almalıydı. Bu nedenlerle başvurana göre, ulusal mahkemelerin soruşturmaları yetersiz kalmış ve adil bir yargılama yapılamamıştır.

Son olarak başvuran, talebinin ulusal mahkemeler tarafından reddedilme sebebinin Alevi mezhebine mensup olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Asliye hukuk mahkemesi yalnızca Aleviliğin varlığını bile inkâr eden bir kamusal kurumun görüşüne başvurmakla yetinmiş ve yukarıda belirtilen federasyonun düşüncesini almamıştır. Başvurana göre, bu durum bir ayrımcılık oluşturmakta ve dolayısıyla AİHS'nin 14. maddesini ihlal etmektedir.

Hükümet, bu savlara karşı çıkmaktadır.

AİHM, bu şikâyetlerin yukarıda incelediği şikâyetlerle bağlantılı olduğunu ve kabuledilebilir ilan edilmesi gerektiğini kaydetmektedir. Bununla birlikte, AİHS'nin 9. maddesiyle ilgili tespiti bakımından AİHM, mevcut davada, başvuranın atıfta bulunduğu diğer ihlallerin var olup olmadığının ayrıca incelenmesi gerekmediği kanaatini taşımaktadır.

IV. AİHS'NİN 41 VE 46. MADDELERİNİN UYGULANMASI HAKKINDA

Başvuran, kendisine verilen sürede adil tatmin talebinde bulunmamıştır. Bu nedenle AİHM, kendisine bu yönde bir tazminat ödenmesi gerekmediği kanısındadır.

AİHM, diğer taraftan, mevcut davada, vatandaşların dininin nüfus kütüklerinde ya da nüfus cüzdanlarında yazılmasının dini açığa vurmama özgürlüğüyle bağdaşmadığına karar verdiğini gözlemlemektedir. Varılan bu sonuçlar başlı başına gösteriyor ki, başvuranın AİHS'nin 9. maddesinde teminat altına alınan hakkıyla ilgili ihlal tespiti, nüfus cüzdanı

üzerine dinin – zorunlu veya isteğe bağlı olarak – yazılmasından kaynaklanan bir soruna dayanmaktadır. Bu bağlamda AİHM, dine ayrılan hanenin iptal edilmesinin tespit edilen ihlalin telafisi için uygun bir çözüm yolu oluşturacağı kanaatine varmaktadır.

BU GEREKÇELERE DAYALI OLARAK, AİHM,

1. Oybirliğiyle başvurunun *kabuledilebilir* olduğuna;
2. Bire karşı altı oyla başvuranın mağdur sıfatı bulunmadığı kapsamında Hükümet'in yapmış olduğu itirazın esasa *eklenmesine* ve bire karşı altı oyla sözkonusu itirazın *reddedilmesine*;
3. Bire karşı altı oyla AİHS'nin 9. maddesinin *ihlal edildiğine*;
4. Bire karşı altı oyla, mevcut davada ihlal edilmiş olsa bile AİHS'nin 6. ve 14. maddelerinin ayrıca incelenmesine *gerek olmadığına*;

KARAR VERMİŞTİR.

İşbu karar Fransızca olarak hazırlanmış ve AİHM'nin iç tüzüğü'nün 77. maddesinin 2. ve 3. paragraflarına uygun olarak 02 Şubat 2010 tarihinde yazılı olarak bildirilmiştir.

Mevcut karar ekinde AİHS'nin 45/2 maddesi ve İçtüzüğü'nün 74/2 maddesi uyarınca Yargıç Cabral Barreto'nun ayrı oy görüşü yer almaktadır.

YARGIÇ CABRAL BARRETO’NUN AYRI OY GÖRÜŞÜ

Çok üzgünüm ancak, çoğunluğun ulaştığı AİHS’nin 9. maddesinin ihlal edildiği yönündeki tespite gerek usulgierek esas bakımında katılmam mümkün değildir.

1. Kararda başvuru üç yönden incelenmiştir :

- a) başvuranın din hanesindeki « İslam » ibaresinin « Alevi » ibaresiyle değiştirilmesi talebi ;
- b) veya, alternatif olarak, nüfus cüzdanında üzerindeki din ibaresinin yani İslam kelimesinin iptal edilmesi talebi;
- c) nüfus cüzdanı üzerindeki din hanesinin tümünden kaldırılması.

2. Görünüyor ki, sorun ilk iki yönden ele alındığında başvuran mağdur sıfatını kaybetmektedir.

Gerçekten de, 29 Eylül 2006 tarihinde kabul edilen reformdan sonra, dinle ilgili verilerin silinmesi mümkün olmuştur ki böylece, nüfus cüzdanı üzerinde bu amaçla ayrılan hane boş bırakılabilir ya da yazılı bilgi silinebilir duruma gelmiştir.

Üstelik, bu başvurular basit bir yazılı dilekçeyle yapılabilmektedir.

Sonuç olarak, ilk iki başlıkla ilgili şikâyetler bana göre iç hukuk yollarıyla çözüme kavuşmuştur ve dolayısıyla başvurunun bu kısmı önemini kaybettiğinden incelenmesi durdurulmalıdır.

3. Üçüncü başlık – dinle ilgili hanenin tümünden kaldırılması – hem şekil yönünden hem de esas bakımından sorun yaratmaktadır.

3.1. Bir şekil sorunu – iç hukuk yollarının tüketilmemesi.

Bu sorun ulusal mahkemeler önünde ne başvuran ne de bir başkası tarafından dile getirilmemiştir.

Başvuran, ulusal mahkemeler önünde ve hatta AİHM önünde sorunun ilk iki yönüne değinmekle yetinmiştir.

Oysa, AİHM iç hukukta bu kabuledilebilirlik şartını dikkate almamayı mümkün kılan bir uygulama tanımamaktadır.

Hükümetin bu hususu irdelemediği doğru olduğu gibi, başvuru iletdikten sonra eğer Hükümet bu kabuledilemezlik şartına atıfta bulunmazsa AİHM’nin sonradan bu şartı kendiliğinden uygulayamayacağı yönünde bir içtihadın olduğu da doğrudur.

Ancak, mevcut davada Hükümet bu sorunla karşılaşmadığında, sorumlusu olmadığı bir şeyi yapmadığı için eleştirilemez.

Bu itibarla, eğer AİHM, ya ilk baştan bu yönünü gördüğü için ya da bu şikâyetin başvuranın özellikle ileri sürdüğü diğer şikâyetlerle bağlantılı olduğunu düşünerek mevcut başvuruyu bu açıdan incelemek isteseydi, Hükümeti bu hususta harekete geçmeye davet edebilirdi.

Bununla birlikte, kabul etmek gerekir ki, başvuran tarafından ulusal mahkemeler önünde ve Hükümete karşı bu konu hiçbir zaman dile getirilmediği için AİHM karar aşamasında bu şikâyeti inceleyemezdi.

3.2. Eğer çoğunluk gibi bu şikâyetin esastan incelenmesine açık bir engel bulunmadığını kabul edersek, o zaman ben de AİHM’nin « nüfus cüzdanları üzerinde hiçbir ibare bulunmaması yönündeki bir talep yaklaşımı dini inançla yakından

bağlantılıdır» ve « bireyin en mahrem yönlerinden biri hâlâ ifşa edilmektedir », böylesi bir durum « hiç şüphesiz dini inanç ve düşüncelerin ifşa edilmeme özgürlüğü kavramına aykırı düşmektedir » gibi yaklaşımlarına katılmadığımı söyleyebilirim (karardaki ilgili paragraflar).

Önce, AİHM'nin yukarıdaki ilgili paragrafta atıfta bulunduğu *Folgerø ve diğerleri* ve *Hasan ve Eylem Zengin* kararlarındaki içtihadına tamamen katıldığımı altını çizmek isterim.

Folgerø ve diğerleri kararının 98. paragrafında AİHM, « anne-babaların dini ve felsefi inançlarıyla ilgili okula **detaylı bilgi** vermek zorunda bırakılması » hususuna ve « anne-babaların eğitim kurumlarına dini ve felsefi inançlarının mahrem yönlerini ifşa etmeye zorlandıklarını hissetme riski, talep ettikleri muafiyet hakkının kısmi bir şekilde tanınmasını desteklemek amacıyla **makul gerekçeler** istemeleri için zemin hazırlamıştır » yorumuna atıfta bulunmuştur (koyu yazılar tarafımdan eklenmiştir).

Hasan ve Eylem Zengin kararında AİHM, « öğrencilerin kategorileri göz önünde bulundurulmaksızın, ebeveynlerin çocuklarının sözkonusu dersten muaf tutulabilmeleri için hristiyan ve musevi dine mensup olduklarını okula önceden bildirmeleri zorunluluğunun, AİHS'nin 9. maddesi çerçevesinde sorun yaratabileceği kanısına varmıştır ».

Özetle, dini inançlar her bireyin vicdanında yer almaktadır ve eğer bir kimse kamusal makamlar önünde bunu ifşa etmek zorunda kalırsa bu durum AİHS'nin 9. maddesi açısından sorun yaratabilir.

Bununla birlikte, nüfus cüzdanı üzerindeki din ibaresini silmek üzere yapılacak talepler için yalnızca basit bir yazılı dilekçe yeterli olmaktadır.

Bu beyanda, kişi, dinini ifşa etmek ya da dini görüşleriyle ilgili bilgi vermek zorunda olmayıp sadece ilgili hanede hiçbir ibare bulunmamasını talep etmektedir.

Çoğunluk « nüfus kütüklerinde din ibaresinin iptal edilmesini talep etmenin başlı başına bireylerin tanrıya karşı tutumları yönünde bir bilginin ifşa edilmesini oluşturabileceği » değerlendirmesi yaparken kanaatime göre biraz fazla ileri gitmiştir.

Çoğunluk, AİHS'nin 9. maddesinde bir ihlalin tespit edilmesi için en azından bir kişinin dinini ifşa etmek zorunda kalması gerektiğini vurgulayan içtihadını aşmıştır.

Bizim davamızda, Alevi ya da hristiyan, musevi ya da ateist olsun talep eden yetkili makamların ne düşündüğünü bilemeyecekleri şekilde dini inanç ve düşünceleri hakkında bilgi içermeyen bir nüfus cüzdanına sahip olabilir.

Bana göre, çoğunluğun yorumu bizim içtihadımızı aşmakta ve bu alanda Devletlere tanınması gereken takdir hakkıyla uygun düşmeyen bir aşırılık teşkil etmektedir.

4. Bununla birlikte, itiraf etmeliyim ki nüfus cüzdanında (gönüllü dahi olsa) din ibaresinin yer almasını anlayamıyorum ve hatta üzüntü duyuyorum, zira böyle bir ibarenin nasıl bir çıkar ya da yarar sağladığını ayırt edemiyorum.

